

УДК [316:74]

Городська М.М., Миколаївський державний гуманітарний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.

Городська Маріанна Миколаївна, аспірантка кафедри соціології Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили. Коло наукових інтересів: соціологія освіти, проблеми модернізації національної системи освіти в контексті Болонського процесу.

СОЦІАЛІЗАЦІЙНИЙ ЗМІСТ КОНЦЕПЦІЇ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Автор даної статті аналізує зміст концепції Болонського процесу в умовах глобалізації, нові вимоги до сучасної освіти та ставлення України до Болонського процесу. Глобалізація в освіті – реальне явище, що спирається на дистанційну освіту, як інноваційну освітню технологію. Участь України в Болонському процесі стане поштовхом до об'єднання інтелектуальних зусиль громадськості з метою модернізації національної системи освіти.

The author of the given article analyses the contents of Bologna process under globalization conditions, new demands (aspirations) of modern education and the attitude of Ukraine to Bologna process. Globalization in education is the real occurrence that depends on distant education as an innovative educational technology. Ukraine's participation will become the incitement to integration of intellectual energies of community with the aim of modernization national educational system.

Стан сучасних суспільств багато в чому визначається процесами глобалізації, які охоплюють як економічні, так і культурні, освітні, політичні вектори їхнього розвитку. У таких умовах відповідні підсистеми в соціумі постають перед необхідністю адаптації до нових умов свого функціонування, які змінюються у пошуку відповідей на виклики сучасності, що сформувалися завдяки таким змінам.

Слід визнати, що адаптація до нових соціальних умов життєдіяльності, сформованих під впливом глобалізації, пов'язана з двома різноспрямованими векторами розвитку суспільних практик – позитивним та негативним, які мають рівні шанси бути реалізованими.

Ключовим моментом, який сприяє плідному пошуку відповідей на виклики сучасності в контексті означеної проблематики, виступає загальне розуміння тих проблем, поява яких детермінована глобалізаційними процесами. Перш за все, це меритократичні тенденції, позначені вченими в середині ХХ століття. Вони висунули на перший план нові соціальні ресурси і, відповідно, нові соціальні групи. І якщо до середини ХХ століття у світі

встановилися чіткі уявлення про розподіл ключових ресурсів індустріального суспільства – економічні, то з виявленням нової ролі знань і інтелекту, які народжують технології та інновації, їхній розподіл в світі почався знову.

Як зазначають учені, поява і поширення метатехнологій знижує значення фінансів з точки зору конкурентоспроможності: якщо раніше вони були головним джерелом ринкової сили, то тепер стають лише її наслідком. Гроші втрачають домінуюче значення, а конкурентоспроможність все більше визначається технологіями, які часто не можна придбати [1, с. 10].

Така ситуація висуває особливі вимоги до системи освіти. Вона повинна бути більш мобільною, змістовно адекватною новим соціальним процесам, своїми методиками роботи підтримувати інноваційний формат розвитку суспільства. Однак, як констатують сьогодні представники управлінських структур, у сучасних умовах навчальні заклади «як і раніше повільно реагують на соціальні зміни, що відбулися, як і раніше слабо адаптовані до нових реалій і завдань» [3, с. 4]. Саме в цьому,

на наш погляд, таїться як група вигід для вітчизняної системи освіти (динамічний інноваційний розвиток надає можливість якісного стрибка як в розвитку системи освіти, так і підвищення її ролі в суспільному розвитку), так і ризиків для неї (наприклад, потенційна загроза втрати традиційних позитивних елементів у ході послаблення механізмів наступності – домінування зовнішніх джерел інформації над національними).

Ще однією тенденцією розвитку сучасних суспільств є інтелектуалізація, яка, як стержень процесів трансформації у світі, призводить сьогодні до розриву зв'язку місця і спільності (У. Бек). При цьому розчиняються просторові і спрощуються тимчасові категорії. На думку У. Бека, «анулювання відстаней веде до того, що «просторова матриця світу», по-перше, більше не має білих плям і, по-друге, в принципі відкриває можливість орієнтації кожній людині, незалежно від того, в якій точці глобусу він (або вона) знаходиться» [4, с. 43].

Прийняття такої позиції вельми важливе для розуміння процесів інтелектуальної міграції, з одного боку, і з іншого – для розуміння тих проблем, з якими зіткнулася переважна більшість держав у сучасному світі. Адже «розпадається, здавалося б, незмінювана передумова системи праці в індустріальному суспільстві: щоб виробляти товари і послуги тепер уже не обов'язково колективу людей працювати в одному місці. Робочі місця можна експортувати, а працездатних людей «кооперувати» в транснаціональному і навіть трансконтинентальному масштабі або надавати певні послуги в «прямому» контакті з їхнім одержувачем і споживачем» [4, с. 39]. Держави стають перед обличчям нової реальності, в умовах якої «виграші» і «програші» набувають нового значення.

Ключовим фактором у перерозподілі соціальних, економічних, політичних сил стають сьогодні високорозвинені технології і наявність тієї меритократії, про яку говорили М. Янг, Д. Белл, З. Бжезінський, М. Платнер і ін. Новий ресурс і новий носій цього ключового ресурсу посідають провідні позиції в сучасному світовому просторі.

Інтелектуалізація і розвиток нових технологій народжують нові вимоги до освіти – вона повинна бути мірилом орієнтації на науку та інноваційні технології. Освіта повинна бути більш техногенною та уніфікованою.

Систематизація розробок сучасних учених показує, що в розумінні глобалізації виокремлюються три основних вектори, які важливі для розуміння її трансформаційних впливів на освітні системи. Перший пов'язується з інтеграційними процесами, формуванням єдиного простору, знищенням кордонів. «Глобалізація означає анулювання відстаней, занурення в часто небажані й незрозумілі транснаціональні форми життя або, слідує визначенню Ентоні Гідденса, – в діяльність і (спів-) існування, що не визнають відстаней (зовні віддалених один від одного світів, національних держав, релігій, регіонів і континентів)» [4, с. 43].

Ця характеристика глобалізації є однією з провідних у розумінні процесів формування «суспільства інтелекту». Розмивання кордонів і подолання відстаней робить уявлення про національне інтелектуальне життя менш актуальними, що, на наш погляд, відповідає тенденції підвищення освітньої мобільності. Можливості міграції, в тому числі віртуальної, доступність інформації про потребу тих або інших секторів знання в конкретних суспільствах надають сучасній людині набагато більш широку можливість вибору не тільки в рамках свого соціуму. Це означає, наприклад, що при високому рівні компетентності в якій-небудь сфері в окремому соціальному просторі й підвищеній затребуваності таких фахівців в іншому соціумі людина має шанс зайняти в ньому більш високу статусну позицію.

Освіта в сучасному світі відіграє одну з провідних ролей в реалізації таких можливостей, а це означає, що вона повинна бути набагато більш відкритою інноваційною системою. Даний факт має свої позитивні і негативні наслідки. Передусім, це можливість збагачення новими ідеями, освітніми технологіями. З іншого боку, це ризик втрати висококваліфікованих фахівців, підготовлених вітчизняною системою освіти у зв'язку із відкритим ринком інтелектуальної праці.

У зв'язку з цим, особливу актуальність набувають питання кадрового забезпечення системи освіти. Однією з проблем у цьому напрямку є розмивання традиційної викладацької субкультури, спрощення соціальних практик, що реалізуються кадрами вищої школи тощо. Відповідно, потреби сучасної освіти пов'язані зі зміною якості викладацького корпусу, що, в свою чергу, пов'язано з потенційними ризиками для неї. Адже посилення кадрового складу вищої школи в умовах глобалізації породжує потенційну можливість більш активної міграції викладацького складу, і, відповідно, знову ослаблення кадрового корпусу вищої школи в зв'язку з ринковим характером цієї міграції. У даному напрямі перед системою вищої освіти стоять завдання створення ефективного системи «маяникової» міграції, при якій у виграші знаходилася б вітчизняна система освіти.

Нарівні з цим, інтеграція і прозорість світової спільноти роблять доступними безліч джерел інформації. Інтелектуальне життя значно збагачується. Проте на цьому фоні існує потенційна можливість виявити, зрештою, як свою геніальність, так і свою неспроможність. Мабуть, це є одним з чинників, який стимулює створення державами обмежувальних механізмів глобалізаційного впливу.

Друга риса глобалізації, виокремлена на основі аналізу її визначень, – всеосяжність, тобто вияв практично у всіх сферах життєдіяльності суспільств. «Глобалізація означає пізнаване на досвіді знищення кордонів повсякденної діяльності в різних сферах господарювання, інформації, екології, техніки, транскультурних конфліктів і громадянського суспільства, означає таким чином щось в принципі давно знайоме і одночасно незрозуміле, насилу

що розуміється, щось таке, що з нездоланною силою змінює наше повсякденне життя і примушує всіх пристосовуватися і відповідати на ці зміни» [4, с. 43].

Зацікавленість теоретиків і практиків тими або іншими аспектами життєдіяльності суспільств привела до появи феномена «диференційованої глобалізації», коли вона розглядається в декількох взаємопов'язаних аспектах, основними з яких є:

1. «Ментальна», або культурно-ідеологічна глобалізація – процес, що торкається традицій, релігії, культури й ідеології.

2. Територіальна глобалізація – процес укрупнення державних і наддержавних утворень.

3. Економічна глобалізація являє собою сукупність двох процесів – глобалізації ринків і глобалізації економічних форм.

4. Інформаційно-комунікаційна глобалізація (розвиток комунікаційних можливостей і використання космічного простору для передачі інформації; поява і швидке зростання глобальних інформаційних мереж; комп'ютеризація багатьох процесів життєдіяльності людства).

5. Етнічна глобалізація (зростання загальної чисельності населення людства і взаємної асиміляції різних етнічних груп) [2, с. 20-21].

6. Глобальна міграція етносів із нерозвинутих країн в економічно стабільні.

У такому аспекті глобалізація в освіті – реальне явище, що спирається, наприклад, на дистанційну освіту як інноваційну освітню технологію, або на використання Болонської декларації в рамках європейського освітнього співтовариства. При цьому можна фіксувати і певну схожість проблем, з якими стикаються різні країни у процесі трансформації освітніх систем в умовах глобалізації [6, с. 9].

«Болонським процесом» в останні роки прийнято називати діяльність європейських країн, яка спрямована на те, щоб зробити узгодженими системи вищої освіти цих країн. Основний зміст Болонської декларації, прийнятої 19 червня 1999 року, полягає в тому, що країни-учасниці зобов'язалися до 2010 року привести свої освітні системи у відповідність певному єдиному стандарту.

Болонський процес – один з інструментів не лише інтеграції в Європі і в Європу, а й інструмент загальної світової тенденції нашого часу – глобалізації. Європейська спільнота має намір зробити внесок у якісну освіту шляхом заохочення країн-учасниць до сприяння підвищення якості власної освіти. Відштовхуючись від цього, Європейська комісія надає фінансову і політичну підтримку цьому процесові, що виходить за рамки ЄС. Сьогодні східноєвропейські країни лише починають приймати Болонські ідеї [7].

В Україні поширення ідеї Болонського процесу робить лише перші кроки і, на жаль, вона ще повною мірою не оволоділа розумом людей. Це зумовлено рядом причин: українська громадськість має обмежену інформацію про сутність Болонського

процесу, а Уряд невизрадною позицією щодо нього, досить обережною є реакція Міністерства освіти і науки України на розгортання в Європі цього потужного інтеграційного процесу та ін. Тож не випадково, що ні українське суспільство загалом, ні академічна спільнота зокрема, досі чітко не визначили свого ставлення до Болонського процесу. Серед обізнаних людей думки стосовно цього європейського руху неоднозначні, часом контрастні. Частина фахівців заперечує потребу інтегруватися в Болонський процес: мовляв, наша освіта найкраща, визнана у світі, ми можемо пишатися її перевагами, а вступ до європейського освітнього загалу лише загрожуватиме національній безпеці країни. Деякі вчені вважають, що передчасно хвилюватися – варто подивитися, що з того вийде. Все це пов'язано з недостатньою інформованістю та штучним адміністративним прискоренням інтеграції.

Між тим, хоч про Болонський процес у нас предметно заговорили тільки у 2003 році, його ідеї, нехай опосередковано й фрагментарно, проникли в Україну доволі давно – «бакалавр» і «магістр» уже добре прижилися (щоправда, в супроводі «молодшого спеціаліста» та «спеціаліста»). Наразі й багато інших інновацій, які, по суті, близькі до ідей Болонського процесу, втілено в ряді офіційних документів. Ідеться про Національну доктрину з розвитку освіти, Закон «Про вищу освіту», низку документів щодо впровадження ідей Болонської декларації та ін. Водночас у чинних законах і нормативних актах щодо розвитку освіти в Україні ще недостатньо враховані загальні тенденції в міжнародному вимірі розвитку освіти, її зв'язок із реаліями глобалізованого технологічного світу, необхідність підвищення інвестиційної привабливості освіти, формування нових підходів до управління в освіті, стимулювання громадського управління та ін.

Основні цілі Болонського процесу зводяться до наступного:

- побудова Європейського простору вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування;
- посилення міжнародної конкурентоспроможності як національних, так і в цілому Європейської систем вищої освіти;
- досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти;
- формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального та науково-технічного потенціалу окремих країн та Європи у цілому;
- підвищення визначальної ролі університетів у розвитку національних та Європейських культурних цінностей;
- змагання з іншими системами вищої освіти за студентів, вплив, гроші та престиж України, зацікавленої діяти за всіма напрямками Болонського процесу [6].

Зміни в освіті – це не якась і не чиєсь раптове рішення, а скоріше – результат поступового усвідомлення взаємодії процесів європейської економічної та політичної інтеграції, результат

розвитку ідей та інновацій у сфері освіти, які передували Болонській декларації та стали її основою. У Болонській декларації були конкретизовані основні напрями зусиль європейських університетів практично за півстоліття, врахований їх досвід відповідно до вимог цивілізаційного процесу початку XXI століття [5].

Одна з основних причин, що обмежує інтерес до питань європеїзації освіти в Україні, – відсутність чіткої державної позиції і політичного рішення Уряду щодо Болонського процесу. Між тим, таке рішення має принципове значення, особливо для нашої авторитарної держави. Саме воно могло б сприяти більш активному й цілеспрямованому вивченню матеріалів Болонського процесу, розгортанню дискусій академічної спільноти з метою формування її позиції, виробленню узгоджених заходів щодо модернізації системи освіти в Україні в загальноєвропейському вимірі.

Яким має бути ставлення України до Болонського процесу? Яке місце спроможна зайняти в ньому наша країна? Які позитивні чи проблемні моменти може принести участь України в Болонському процесі? Чи доцільне приєднання до нього? За яких умов? Чи можливі альтернативні шляхи? Відсутність відповідей на подібні питання тільки підкреслюють актуальність залучення української академічної спільноти, громадян України до дискусій з питань Болонського процесу. Адже якась одна установа не здатна однозначно відповісти на зазначені питання – це під силу тільки колективному розуму. Саме такими обставинами й було зумовлено проведення Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу», що відбулася в Європейському університеті 20-21 лютого 2004 р. Крім того, проведено декілька регіональних конференцій, започатковано «круглий стіл», учасники якого висловлюватимуть свої думки на шпальтах щотижневика «Освіта» та ін.

Аналіз матеріалів Болонського процесу, наявної літератури і відповідних теоретичних напрацювань в Україні дає змогу визначити проблеми та найбільш актуальні теми для дослідження і дискусії. Серед них:

- філософсько-методологічні та теоретичні проблеми розвитку освіти в умовах глобалізації;
- проблеми взаємодії процесів глобалізації та регіоналізації;
- євроінтеграція України: стан та перспективи;
- освітня політика України в контексті Болонського процесу;
- пріоритети системно-інституційної структуризації та основні шляхи модернізації освіти України;
- удосконалення інноваційних механізмів управління у сфері освіти;
- розвиток освіти в незалежній Україні: досвід, проблеми та перспективи;
- законодавче регулювання у сфері освіти та порівняльний аналіз вітчизняних і міжнародних правових засад;

- місце та роль громадськості в управлінні освітою: вітчизняний і зарубіжний (європейський) досвід.

Необхідність реформування системи освіти України, її удосконалення і підвищення рівня якості є найважливішою соціокультурною проблемою, яка значною мірою обумовлюється процесами глобалізації та проблемами формування позитивних умов для індивідуального розвитку людини, її соціалізації та самореалізації у цьому світі [8].

Болонський процес – це процес розпізнавання однієї освітньої системи іншою в європейському просторі. Якщо майбутнє України пов'язане з Європою, то не можна надалі стверджувати, що Болонський процес має для нас лише просвітне та пізнавальне значення. Надання високої оцінки національній системі освіти не має заспокоювати нас і стримувати глибинне її реформування.

Всесвітнє визнання нашої освіти та висока якість навчання – це досягнення попередньої епохи, системи влади, покоління, але час іде вперед, виміри соціальності набувають глобального характеру, суспільство стає інформаційним.

Нині можна з жalem констатувати, що незважаючи на природні досягнення освіти, які забезпечує нова соціополітична система (демократичність, гнучкість, незаідеологізованість), в масовому вимірі освіта стала менш якісною, а переважна більшість випускників вищих навчальних закладів (особливо нових) неконкурентоспроможна на європейському ринку праці. Це зобов'язує менше говорити про власні досягнення, і все більше аналізувати світові та європейські тенденції реформування освіти і, відповідно до цього, напружено і послідовно вдосконалювати нашу професійну сферу діяльності.

Водночас участь системи вищої освіти України в болонських перетвореннях повинна бути спрямована лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів її якості. Орієнтація на Болонський процес не має призводити до надмірної перебудови вітчизняної системи освіти. Навпаки, її стан потрібно глибоко осмислити, порівнявши з європейськими критеріями і стандартами, та визначити можливості її вдосконалення на новому етапі. При цьому еволюцію системи освіти не слід відокремлювати від інших сфер суспільства. Вона має розвиватися в гармонійному взаємозв'язку з суспільством у цілому, беручи на себе роль його провідника.

Модернізація системи вищої освіти в Україні (Закон «Про вищу освіту» та ряд нормативних актів Міністерства освіти і науки) має деякі спільні ознаки з Болонським процесом (уведення ступеневої системи освіти), але за більшістю напрямів вона йому не відповідає. Це пов'язано з тим, що вихідні концепції такої модернізації не були зорієнтовані на інтегрування національної системи освіти в Європейський простір. Вони, більшою мірою, мали «внутрішній» характер і переважно зводилися до «прилаштування» системи

вищої освіти до нових внутрішніх реалій. На сучасному етапі концепцію реформування вищої освіти слід докорінно переглянути і створити програму послідовного її зближення з європейським освітнім і науковим простором.

Уряд України має прийняти усвідомлене політичне рішення, яке б ґрунтувалося на потребі проведення зазначених реформ та було б покладено в основу рішучої зовнішньої політики держави, спрямованої на інтеграцію вітчизняної системи вищої освіти в європейський простір.

Ми продовжуємо рух до Болонського процесу. На цьому шляху важливо, щоб нас не спіткала небезпека. Вона в тому, аби наші перетворення не виявилися поверховими, косметичними і не звелися лише до конференцій та обговорень. Вони мають бути такими, щоб досягти бажаної мети – надати молоді можливість, співпрацюючи з Європою,

розбудувати Україну і зробити усіх нас громадянами прекрасного європейського континенту [6].

Сьогодні українська освіта переживає складні процеси зміни її функцій, що зумовлено впливом глобалізації на суспільство. Це, у свою чергу, вимагає впровадження сучасних підходів до дидактики вищої школи, постійного пошуку нових засобів, форм і методів активізації інтелектуальної діяльності, формування системи навчання впродовж життя.

Немає сумніву, що участь України в Болонському процесі стане поштовхом до об'єднання інтелектуальних зусиль громадськості з метою модернізації національної системи освіти. І це не тільки потрібно, а й можливо. Академічна спільнота усвідомлює свою відповідальність за майбутнє освіти, яку в усьому світі визнають гарантом свободи нації, оборонною лінією її безпеки [8].

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабанова Н. Суспільство знань та інновацій: шлях до майбутнього України. – К.: Арістей, 2005. – 104 с.
2. Бжезинский З. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Пер. с англ. – М.: Международные отношения, 2004. – 288 с.
3. Грамши А. Искусство и политика: В 2-х т. Т. 1. / Пер. с итал. – М.: Искусство, 1991. – 432 с.
4. Деланти Д. Новые модели университетов // <http://socio.tamp.ru/1.htm>.
5. Згуровський М.З. Болонський процес – структурна реформа вищої освіти на європейському просторі (Болонс. процес 3).
6. Кремень В.Г. Глобалізаційний вимір раціональності / В.Г. Кремень // Глобальні проблеми людства як фактор трансформації освітніх систем: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф.-семінару кер. ВНЗ та вчен.-дослідників із проблем освіти / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України, Харк. обл держ. адміністрація, Рада ректорів Хар. регіону, Нар. Укр. Акад. – Х.: Вид-во НУА, 2007. – С. 6-11.
7. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: Матеріали до першої лекції / Уклад. М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, К.М. Левківський, Ю.В. Сухарніков. – К., 2004. – 24 с.
8. Тимошенко З. Болонський процес: сутність, витоки та етапи розвитку.